

Naturen netop nu i august.

- af Arne Friis Hansen.

Hede

August er hedens måned. De vidtstrakte, flade hedesletter blomstrer lilla med lyngens farver i slutningen af måneden. Kalk Kaminoen er begunstiget med en ca. 3 km strækning gennem Kongens Hus hede, hvor vandrede kan nyde synet og på varme dage duften fra den blomstrende, solbrændte hedelyng.

Heden er skabt af mennesker. Få år efter at de første agerbrugere begyndte at rydde og afbrænde skoven for at dyrke bl.a. korn, lod de de udpinte jordlodder være for at

rydde ny skov for at starte nye marker op. De udpinte marker sprang i lyng, som trives godt på mager jord. Bønderne gennede deres husdyr, geder og får ind for at æde lyngen. På den måde fastholdt og fornygede man lyngen og undgik at hederne atter sprang i skov. Lyngen kunne også slås med le og kunne bruges som tækkemateriale og brændsel om vinteren. I midten af 1700-tallet var ca. 1/3 af Jyllands areal dækket af hede. På den tid begyndte man så småt at udvikle idéen om at opdyrke heden til ager- og skovbrug. Omkring 1760 lykkedes det at lokke tyske kolonister til Grønhøj og Havredal med det mål for øje at starte en kultivering af den vidtstrakte Alhede. Kun i beskeden grad blev det danske landbrugsareal udvidet, og vi skal helt frem til tabet af Sønderjylland og de rige hertugdømmer syd derfor i 1864, før en intensiv og mere succesfyldt opdyrkning af hederne blev en realitet.

I dag er under 1% af Jylland dækket af hede, som enten er fredet, som i Kongens Hus, eller er under Naturbeskyttelsesloven.

Hedens vegetation – Hedelyng og jysk cognac

Den mest karakteristiske plante på heden er hedelyng. En lille busk med en fortræet stængel, som vi især holder af i august, hvor den blomstrer. Vi kan plukke buketter af lyngen, som kan holde sig meget længe. Som nævnt tidligere så anvendte de gamle hedebønder lyngen til mangfoldige formål. Brændsel, dyrefoder, tagtækning på mønnigen (tagryggen) og fejekoste. På latin hedder planten *Calluna vulgaris*, og *calluna* betyder faktisk gøre smuk, feje og hentyder til plantens egenskaber som fejekost, en lyngkost. Hvis man rasper de næsten udsprungne blomster af stænglen og lader dem trække i en neutral brændevin, så har man efter få dage en uforlignelig kryddersnaps, som ved lagring næsten kan måle sig med en god cognac (egen afprøvet erfaring).

Revling, klokkelyng og rosmarinlyng

Rosmarinlyng støder man desværre meget sjældent på pga. voksestedernes ødelæggelse. Skønt dens kulinariske navn, så er planten giftig. Derimod er der gode muligheder for se klokkelyngens sartlilla

Hedelandskab med solopgang

blomster i hedens fugtige lavninger. Både klokkelyg og hedelyng er fortræffelige biplanter, som forsyner os med aromatisk lynghonning.

Revlingen, eller sortbær, finder sig til rette i mosaikker mellem lyngplanterne. En lav stedsegrøn dværgbusk med nåleformede blade, som er udviklet, så de begrænser fordampning af væske. Bærrene er helt sorte og ret smagløse. Til gengæld er de kraftigt farvende og kan gøre tungen ganske sort.

Tyttebær og Krösa Maja

Det bliver et godt tyttebærår i år. Tyttebærrene blomstrede flittigt i juni, og bærrene er modne og kan plukkes hen i august/september. Det gode ved tyttebær er, at de vokser på heden, hvor man gerne må plukke dem. I Jyske Lov fra 1241 blev det bestemt, at man gerne må plukke bl.a. tyttebær til eget forbrug, og man må plukke så meget, som man kan have i sin hat. Omskrevet til nutidsforhold, så må man plukke så meget, som kan være i en bærepose (næppe én fra IKEA). Tyttebærsyltetøj er uforlignelig til næsten alt kød, men kan også indgå i desserter og yoghurt. Jeg har et par gange været så heldig at flyve fra Billund med et SAS fly, som har cateret i Sverige og fået serveret lingon yoghurt til morgenmad i 10 km højde. I Sverige hedder tyttebær lingon. Men hvad er nu den af? Bag ved Thomas Windings rolige, næsten hypnotiske stemme hen over filmene om Emil fra Lönneberg kan man jo svagt høre den originale svenske tale, og der hedder Tyttebær Maja jo slet ikke Lingon Maja. Hun hedder Krösa Maja. Forklaringen er, at tyttebær hedder krösa på smålandsk.

Gule blomster på heden – Guldblomme, Potentil tormentil og Tysk visse

Det meste af året står heden i brune jordfarver, men enkelte steder lyser gule blomster op. Især gør den varmgule guldblomme opmærksom på sig selv ved at sætte en 30-40 cm høj stængel op over lyngen og blomstrer allerede i juli måned, men dens tykke blade kan ses i august. Den er efterhånden sjælden men ses dog enkelte steder på Kongens Hus hede. Den hedder også volverlej, som er lånt fra tysk, hvori Wolf, ulv indgår. Blomsten omtales ofte med dets latinske navn Arnica og har været anvendt i naturmedicin, som arnicamikstur mod hudafskrabninger og rifter.

Langt mere almindelig er potentil tormentil, som er lavere og vokser både tørt og vådt. Den er i rosenfamilien ligesom jordbær, og måske skulle planten hellere have heddet jordbær. Graver man roden op af jorden, så finder man en tommelfingerstor rodknold, og hvis man vasker den og skærer den i skiver og lader den trække i en neutral brændevin, så får man en rigtig fin bittersnaps (egen afprøvet erfaring). Inde i rodknolden fremkommer der en rødlig farve, så bitterbrændevinen bliver rød. Man kaldte også planten for blodrod pga. farven og troede, at den var god mod alskens blodsygdomme. Det latinske tormentum betyder smerte, så planten var også god

Guldblomme med de lidt større gule blomster – nedenunder potentil tormentil med de lidt mindre gule blomster og lige bag dem ses blåtoppens strå

mod smerter – især tandpine – og ja, en forsvarlig kryddersnaps med potentil tormentil er helt sikker god mod tandpine.

Hist og her i lyngen ses en lille lavstammet busk med gule ærteblomster og torne på stænglen. Det er tysk visse.

Græsser på heden – og den danske nardus

Bølget bunke har blomstret siden midten af juni og står med sine rustrøde strå og aks i et brusende slør og vajer i vinden. Den hedder sådan, fordi strået i toppen forgrener sig og ligner noget, som et minikrøllejern har onduleret.

Den noget højere blåtop sender sine blækblå aks op netop her omkring den 1. august. Dens strå kan blive over en meter lange og er hedens højeste græs. Den er flerårig, og hen på efteråret skifter den farve og står næsten brandorange.

En meget lille og ydmyg græsart er katteskæg. Som navnet antyder en stivhåret græs, der minder om kattens knurhår. En strit-tottende og forpjusket lille paryk med et noget mystisk latinsk navn, *Nardus stricta*. *Stricta* er ikke så underligt, idet strået kun bærer aks til den ene side, strået er stringent bærende. Men *nardus* er mærkelig. Hvor er det nu vi kender *nardus* fra? Vi skruer tiden ca. 2.000 år tilbage til byen Bethania i det nuværende Jordan, hvor en tømmersvend blev budt velkommen i et hjem. En af husets kvinder salvede manden med dyrebar *nardussalve*, som udvindes af *nardus*planten, som vokser naturligt i Himalaya Bjergene og andre steder i Asien, men måtte importeres til Det Hellige Land og var derfor kostbar. Det vil være helt utænkeligt at presse en olie ud af den meget tørre katteskæg, så hvorfor planten har fået det latinske slægtsnavn *nardus* er lidt mystisk.